

147. Ի կիսոյ ծովուն և 'ի վայր' բուն դաւառ է Գեղարքունեաց, որոյ արևմտեանն մասն ԳՆԻՆՈՒ կոչի այժմ, յանուն աւանին զոր առ Կէօ-լայ գետով թափելով 'ի ծովն' կանգնեցին գաղթականք Պայեղ գետու, վասն որոյ և Կոբ-Պայեղի կոչի, երկու ժամաւ հեռի 'ի ծովեղերէն, շինեալ եկեղեցիս յանուն եկեղեցեացն Պայեղիոյ. բայց 'ի խնդիր շահաստան տեղւոյ շատք 'ի բնակչացն մեկնեցան, և մասն այժմ տունք իբր 260, և ոգիք 1350: Ի մտից նորա հուպ յարևմտեան լեզու ցամաքին 'ի ծովուն (143) առ գետական կայ Կոբ-Պայեղ կամ Կոբ-Պայեղ գետը հին, 100 տամբք. յորում կան գերեզմանք հին և տաճարն զոր կանգնեաց Սահակ Սիւնի յԹ գարու կործանեալ զմեթաւ, և աւերակ կուսաստանի Գոբ-Պայեղի: — Հարաւային արևմտեան ծայր գաւառին կոչի ՅՏԵՄՄԱՆ, յանուն կրկին գիւղից բնակելոյ 80 հայ տամբք: Ի հնուքն աստ էր ԿՈԹ քաղաքագիւղ, ուր հոյակապ եկեղեցի շինեալ 'ի Գրիգորէ Սուգա-նայ Սիւնեոյ, այժմ աւերակ. գետն որ առ աւանաւ թափի 'ի ծովն' կոչի Իւլա-Պայեղ, զի բերէ աւաս զիջան անուանեալ ձուկն և զկողակ: — Ի մտից Կոթայ կայ Վալ-Լաի գիւղ, ըստ նախնեաց Ըրափայ, յորում մնացուածք մեծի եկեղեցւոյն շինելոյ 'ի Մարիամայ Սիւնեաց տիկնոջէ յետ Թ գաւառու: — Արևմտեան հարաւային կողմն ծովուն կոչի ԳՆԻՆՈՒ (մթին) յանուն երկուց գիւղից՝ յորս 120 տունք են հայոց, առ համանուն գետակալ յետից Իջանագետոյ: Յետից սոցա մերձ 'ի ծովեզն կայ Վալա-Պայեղ մենաստանն՝ եկեղեցեալն շինելով յամին 903 'ի Մարիամայ տիկնոջէ և յեղբորէ նորա Ըրափայ արքայեղբորէ, գեղեցիկ արձանագրուան: — Յետից սորա առ Կոբ-Պայեղէն վտակաւ 'ի լանջս լեբին միոյ կայ մեծահոգեակ մենաստանն Մաթեմա կամ Մաթեմա որ և Մաթեմաից, որ պայծառանայր յԼ գարէ, առաջնորդութեամբ հօր Սողոմոնի առն ի մաստնոյ՝ հեղինակի Տոնական գրոց. կանգուն կայ անսին բարձրագոյնքն տաճարն զոր շինեաց Գրիգոր Սուգան յամին 852, և մասն մի վանացն՝ քարաշէն. զոր և Գրեղ-Պայեղէն կոչեն. 'ի Կոբ-Պայեղէն գեղը բնակէն 100 տուն հայք:

148. Արևելեան հարաւային կողմն ծովուն կոչի ՍՈԹ, և է Սոթից գաւառ Սիւնեաց, որոյ արևելեան մասն արտաքոյ հայկական նահանգիս մնայ 'ի Գարապաղ: Աւանն ՍՈԹ կամ ՁՈՐ ըստ արդեացս կայ յետ վիճակին առ վտակալ յոր խառնեալ այլք գործեն զԳրեղ-Պայեղ գետակ, և առ ակամբք նոցին 'ի սպառուած հարաւոյ գաւառին կայ Ալա-Պայեղ կամ Ալա-Պայեղ լճակ շամբուտ. ՁՈՐ և Պայեղիցէն գետը գրեթե խաւոր բնակեալ են 'ի թաթարաց. գետն 'ի հնուքն կոչէր Վալա-Պայեղ. կան առ նոքք հին գերեզմանք և խաչքէմք և եկեղեցիք: Յայսմ վիճակի Սոթից են երեսնիւ չափ գիւղորայք բնակեալք 'ի թաթարաց որոց փոխեալ է և զանուանս գիւղորայիցն, որք հին հայկական անուամբք 'ի գիւղանս աթոռոյն Սիւնեաց յիջին և յամին 1513, յորում գետ հայաբնակք էին. 81 գետք թուեալ են անդ 'ի Սոթս, յորս և Գեղաթափ. և 47 'ի Գեղարքունիս, որ է արևմտեան

կողմն հարաւոյ ծովուն, որպէս յիշէր և յետ ժԳ գարու Ստեփանոս Ուսպելեան պատմիչ և առաջ նորք Սիւնեաց: Արևելեան մասն Կէօքայ գաւառի՝ անձուկ երկիր է և լեռնավայր սահման Գանձակ նահանգի. և կոչի ԿԻՆԵՆՔ 'ի թաթարաց և Արեգոնի ըստ հայոց, յորում գետք սակաւք են, որպէս ('ի հարաւոյ սկսեալ) Մեղէն Մեծ և Փոքր. Ըիբոբ, Ճիւ, Ըրափ, Թոլա-Տա, Ճալիլի. և այլն: Ըրափ կայ 'ի վերայ հրուանդանին յարևելից կարկառելոյ 'ի ծովն (143):

149. Ձ. ՏԱՐԱԼԱՂԱՂԱՂ գաւառ 'ի հարաւոյ կայ Գեղարքունեոյ Բաշիկն լեռամբք անջրպետեալ, յարևմտից սահման ունի զՇարուր, 'ի հարաւոյ զՆախիլջեան, յետից զԳարապաղ նահանգ, բարձր բարձր լեռամբք նորուն անջատեալ. յորոց բոլորեալ Արքա գետ արբուցանէ զգաւառս և ընթանայ յարևմուտս յերափս ընդ մէջ Շարուրայ և Կախիլջանու. և է երկիրս այս 45808 ՁՈՐ կամ ԵՂԵՂԱՂԱՂ հին գաւառ Սիւնեաց. լեռամբք պարսպեալ ամենուտ, ոչ սակաւ և 'ի մէջն կոհակեալ. յորում 110 գետք նշանակին այժմ, բայց 32 'ի նոցանէ ամայիք. Ուսպելեանն թուէ հարիւրիւ չափ գետոս հարկատու թեմին Սիւնեաց 'ի գաւառէն վայոց, ընդ որս են և հոսակաւոր վանորայք, որպէս Թանակի, Խաթալիբի, Կոբ-Պայեղ, Հերմանակ, Գլախ, Յաթաթաթ, և այլն. որոց գիրք և հանգամանք չեն մեղ ծանօթք: Այժմեան գլխաւոր տեղիք գաւառին են Գեղաթափ աւան 'ի հիւսիսի կամ յաջմէ Արքայ 60 հայ գերգաստանք, և Երափ յարևմտից հարաւոյ 250 տամբք մահմետականաց: Այլ գետք. Անաթ 'ի հիւսիսի, 36 հայ տամբք. Մաթեմ, 45 տունք. Անաթ, Ալաթ, Խաթալի քարաշէն եկեղեցեալ, Խեբիբ, Արաթ, և այլն. Մաթեմ 'ի հարաւակողմն գաւառին, 40 հայ տամբք և 20 թաթարք. որոյ մերձ կայ մենաստան յանուն Տիրամօր. — Արքա 'ի հարաւոյ գետոյն որ յանուն նորա կոչի, 20 հայ տամբք. յԹ գարու Տարապիճ իջան կառոյն 'ի սմա ապարանս և Սարգիս Եպիսկոպոս Կորովանից կամուրջս մեծակառոյցս. յորմէ գուշակի մերձ նմին լինել և Կոբ-Պայեղ որ գլխաւոր էր վանորէից Սիւնեաց յետ Տաթեու, և վան տեղոյն գրեց կոչէր և Խաթաթ. մերձ էր նմին ամրոցն Հրաթաթի կամ Հրաթաթի բերդ: Իսկ պայծառացեայն յետ ժԳ և 'ի սկիզբն ժԳ գարու Գլախոյ կամ Գլախոյ վանք, որ և Արեթոյ վանք, իցէ թերևս յարևելակողմն գաւառին առ ակամբք Արքայի, 'ի ստորոտս Բաթաթ լեբին: Կան և այլ ամայի վանորայք, յորոց երկուք Գոբ-Պայեղ կոչին, և մին առ Ալաթեղ գիւղիւ կայ 'ի հարաւոյ խուշկան լեռանց. և բազում եկեղեցեաց աւերակք 'ի թաթարաբնակ գետոս, որ աւերի են քան զխոսուն, և բնակչքն իբրև 5000, իսկ հայք բնակեալք 'ի 25 գետոս՝ 3000 ոգիք:

150. Ե. ԵՂԱԽԻՂԵՒԱՆ գաւառ 'ի հարաւոյ կայ Տարապաղայ և Շարուրայ, 'ի մտից սահմանի Երափաւ և Գարապոյնու վիճակաւ Պարոնի մասին (103), 'ի հարաւոյ Օրտուպատու, և յարևելից Գարապաղու արևմտեան կողմն է հին ԵՂԱԽԻՂԱՆ գաւառ